

УДК 811.111'42

КОНЦЕПТОСИСТЕМА АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ МОДЕРНІЗМУ

Іван Бехта

Львівський національний університет імені Івана Франка

Художній текст – складний і багатоаспектний об'єкт філологічного аналізу, який уможливує плюральність підходів до його тлумачення. Нові імпульси у філологічному вивченні художнього тексту (ХТ) зв'язані з розвитком наративного й когнітивного напрямів у сучасному гуманітарному знанні, котрі дають змогу досліджувати відображену у ХТ індивідуальну картину світу автора-деміурга через призму художньо-естетичних концептів щонайменше двох релевантних типів: концептів літературно-художнього напрямку (ЛХН-концепти), концептів літературно-художнього твору (ЛХТ-концепти), у її зв'язках з широким культурним контекстом. У статті зроблено спробу проаналізувати концептосистему англомовного дискурсу модернізму у світлі новітніх напрацювань у галузі наративної і когнітивної поетики.

Ключові слова: концептосистема, художній концепт, концепт літературно-художнього напрямку (ЛХН-концепт), концепт літературно-художнього твору (ЛХТ-концепт), англомовний модернізм.

Природа і структура художнього концепту (ХК) досі залишаються мало дослідженими, хоч очевидним є той факт, що художній концепт має естетичну сутність, образні засоби вираження, які зумовлені задумом автора-письменника. Вагоме значення у ХК мають образна, асоціативна, символічна сторони [2; 3; 4; 11; 14], беручи до уваги естетичну сферу його функціонування. Із врахуванням видів художніх концептів, естетично значимими можуть бути й інші їхні сторони: предметна, інтерпретаційна (аксіологічна).

Серед наявних дефініцій поняття **художній концепт** – акцент робиться на діалектиці узуального й індивідуального: ХК розглядається як складне ментальне утворення, яке належить індивідуальній свідомості і психо-ментальній сфері етнокультурної спільноти, як універсальний художній досвід, зафіксований в культурній пам'яті і здатний виступати фрагментом та будівельним матеріалом при формуванні нових художніх смислів [24, с. 41-42]. В інших визначеннях виокремлюється індивідуально-авторська сутність художнього концепту [4, с. 268], відсутність у ньому логічної стабільності, підкреслюється індивідуальний характер ХК, його мінливість і лексична репрезентація. У структурі ХК також виявляють суперкатегоріальний, понятійний, етнокультурний, образно-асоціативний прошарок [2]. Або ж у його структуру включають предметний, понятійний, асоціативний, образний, символічний, оцінний сегмент [1]. Така модель і диференціація різних сторін ХК оправдана їхньою актуальністю для різних типів концептів. Правомірно, як зауважує Н.С. Болотнова, визнати пріоритет асоціативної сторони ХК, що уможливує актуалізацію у свідомості читача інших його сторін: предметної, понятійної, образно-символічної, емоційно-оцінної. Це пов'язано з асоціативністю мисленнево-мовленнєвої діяльності автора й адресата, які вступають в діалог на

основі тексту. Різні типи асоціацій (референтні, когнітивні, мовні, культурологічні) формують у процесі вторинної комунікативної діяльності читача уявлення про різні сторони ХК: референтні асоціації актуалізують предметний бік, когнітивні – понятійний, мовні і культурологічні – образні, символічні і емоційні сторони. Когнітивні і культурологічні асоціації узагальнюючого типу формують ідейний (аксіологічний) прошарок ХК [12, с. 242-247]. Для праць з когнітивної поетики в аналізі лудичної матерії ХТ характерний підхід від ментальних структур до їх мовної репрезентації. У комунікативній лінгвістиці, яка орієнтована на діалог автора-письменника і читача, за вихідне береться мовна репрезентація концептів у тексті, на основі якої вони моделюються та інтерпретуються. Адже ідіостиль розглядається як сукупність ментальних і мовних структур художнього світу і як системна організація концептів та їх вербальна репрезентація на рівні лексичної структури тексту.

Мета стаммі – описати художньо-естетичні концепти англomовного дискурсу модернізму через призму його наукового осмислення, яке можна сформулювати на основі аналізу філософських передумов та естетичних систем модернізму. Грунтуючись на еволюції світоглядної основи цього напрямку можна моделювати художньо-естетичну концептосистему англomовного дискурсу модернізму. Концептосистема (або структура) [18, с. 94] – ментальний рівень або ментальна організація, де зосереджена сукупність усіх концептів, даних розуму людини і їх впорядковане об'єднання. Вона є системою думок і знань про світ, відображає пізнавальний досвід людини на домовному і на мовному рівні, не зведеного до лінгвістичної сутності [29, с. 12].

Кожен дискурс здатний утворювати свою власну концептосистему, яка складається із конфігурацій типологічно різних ментальних одиниць. Для утворення концептосистеми треба уявити існування первинних концептів [29, с. 102], котрі як складові концептосистеми і як інтерпретатори смислу піддаються модифікаціям. Відтак художньо-естетична концептуалізація (понятійна класифікація [29, с. 93]) англomовного модернізму, що веде до утворення концептів, концептоструктур і всієї модерністської концептосистеми у мозку людини, лежить у площині парадигми авангарду.

Базовою ознакою художньо-естетичної концептуалізації англomовного модернізму є екзистенціалізація свідомості. Основні мотиви концептуалізовані й артикульовані цим художнім напрямом – абсурдності світу й відчуженості індивіда, екзистенційні мотиви самотності, страждання, дезорієнтації, мотиви маргінальності особи. Коріння усього цього приховане в існуючій системі, яка спотворює суспільство як цілісність, а найважливіше саму людину, руйнує її особистість, дезорієнтує, позбавляє самостійності у вчинках і думках. Межа свідомості, психічної норми, межа соціуму, часопросторова межа – концептуальний простір в якому функціонує модерністський дискурс. Маргінальне, що перебирає на себе ознаки типового й стає нормою, є головною характеристикою персонажів, здебільшого з соціофобними елементами, психогенним розладом, ускладненим неврозом, що є виявом психопатології, деструктивним варіантом поведінки й мислення. Це свідчення соціального неблагополуччя в суспільстві та відображення нового соціального мислення, нових соціальних стереотипів поведінки людей.

Класи концептів спірне питання. Існують концепти, які не можуть бути поміщеними у конкретну рубрику. А.М. Приходько запропонував узагальнену модель концептуального простору дискурсу, де дискурсивно зумовлена типологія концептів подається у вигляді певної системи, а точніше – конфігурації, тобто об'єднання множини в єдине й чітко розчленоване ціле [30, с. 239]. Ця модель відповідає такій ієрархії:

метахтонні концепти → *автохтонні концепти* → *аллохтонні концепти*, де *перші* – концепти, що утворюють ім'я дискурсу і виступають термінологічними фіксаторами основних наукових понять відповідної галузі знання, *другі* – концептуальні константи / доміанти дискурсу, історично сформувалися в межах певного виду дискурсу і продовжують постійно в ньому відтворюватися, *останні* – концептуальні перемінні дискурсу, які будучи атрибутами когнітивно-семантичного простору іншого дискурсу перенесені в даний дискурс для виконання певних комунікативних цілей [30, с. 240].

Якразим прикладом специфічної рубрикації концептів можуть бути ідіоконцепти, що відбивають художній світ цінностей авторської модифікації загальноприйнятих вартостей. Ці концепти є важливою частиною ментального світу письменника, оскільки за їх допомогою він квантує свій власний когнітивно-семантичний простір матеріалізований у лудичній матерії художнього твору. Відтак типологію художньо-естетичних концептів літературного модернізму доцільно будувати з урахуванням когнітивних і комунікативних умов, тобто в процесі їх пізнання і текстової комунікації. В такому разі художня специфіка концептів зводиться до їх кількісних і якісних параметрів, які виражаються в кваліфікативній функції їх текстового втілення. Така типологія ґрунтується на дворівневій теорії значення М. Бірвіша [34, с. 122-136], що передбачає протиставлення „концептуальний рівень vs семантичний (тобто мовний) рівень”. Ця ідея, у свою чергу, уможливує виокремлення серед художньо-естетичних концептів щонайменше два їх релевантні типи:

1) *концепти літературно-художнього напряму* (далі – *ЛХН-концепти*),

2) *концепти літературно-художнього твору* (далі – *ЛХТ-концепти*), що є стереотипами літературно-художньої поведінки та маніфестації задуму письменника.

Ці концепти зафіксовані в семантиці різнорівневих мовних одиниць художнього тексту. Їхній семантико-когнітивний аналіз передбачає перехід при лінгво-когнітивному дослідженні від змісту значень до змісту концептів в процесі їх когнітивної інтерпретації. Остання є обов'язковим етапом семантико-когнітивного пояснення процесів в семантиці слова [8, с. 81-110; 21, с. 89-93] і поглибленого вивчення лексичної семантики [20; 22; 23].

Основна увага дискурсу модернізму зосереджена на свідомості й інтелектуальному освоєнні життєвого світу людини. Вирізняючись характером свого ментально-інформаційного простору, вони формують концептосистеми у вигляді двоступеневої ієрархії – ЛХН- та ЛХТ-концептами. Це концепти-поняття [15, с. 77]. Посуті, перші є автохтонними концептами, другі – аллохтонними концептами. Останні, пропущені через індивідуальну авторську свідомість, набувають варіативних властивостей і профілюються як художні концепти.

Зупинимось детальніше на художньо-естетичних концептах, об'єктивованих у лінгвістичній та естетико-філософській формулі змісту англомовної прози модернізму, що виявилися цілком характерним, ментально орієнтованими не тільки через теперішні глобалізаційні процеси, а й через переакцентування в культурних змінах, які мають глибокі психологічні виміри.

Концепти як складові мовних картин світу актуалізуються і, відповідно, об'єктивуються в різних культурах і в різних дискурсах по-різному. Можна припустити, що одна з головних особливостей англомовного дискурсу модернізму полягає в тому, що його когнітивний каркас чітко формує певна група концептів, і сам він концентрується навколо певних концептів, організуючи той загальний соціальний контекст, у якому можуть бути описані різноманітні об'єкти, діючі особи, обставини, час, вчинки тощо.

Обидва типи ЛХН- і ЛХТ-концептів, з одного боку, визначають понятійну мережу для розподілу мовно об'єктивованого матеріалу, а з іншого, – сприяють вияву

художніх та естетичних смислів творів конкретного літературного напрямку. Художній текст є особливою формою комунікації. Поряд з комунікативно-інформаційною функцією він виконує і комунікативно-естетичну функцію. Внаслідок втілення задуму письменника, художній текст постає перед читачем як суб'єктивно забарвлений результат художньо-образної рефлексії об'єктивного світу. Суб'єктивізація, яка є співтворчістю автора і читача, веде до нашарування характеристик конкретного адресата повідомлення в процесі сприйняття [7].

Вербальна об'єктивація концептуального референту є фактично вибором адекватного імені концепту. Переважна більшість концептів номінуються лексичним шляхом. Лексична об'єктивація концептів є узуальним, синтетичним прийомом їхнього „ословлення”. Слово може вбирати в себе узагальнений зміст безлічі форм вираження у природній мові та в тих сферах людського буття, які визначені мовою і які без неї немислимі. Власне „лексична об'єктивація концепту є тим значеннєвим стратом, який слугує посередником між планом змісту і планом вираження концепту” [30, с. 108]. Отже, сказане дозволяє говорити про художньо-естетичну концептосистему англомовного модерністського дискурсу, яка складається з автохтонних *ЛХН-концептів* і аллохтонних *ЛХТ-концептів* (див. рис. 1.)

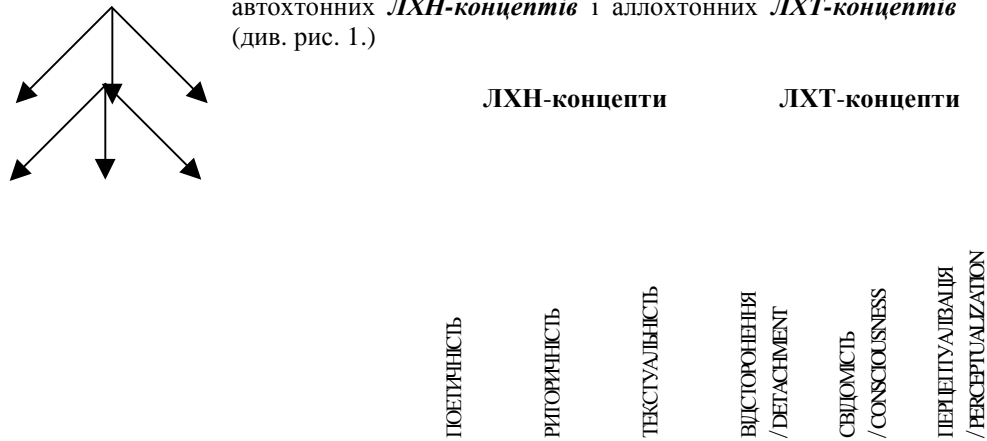

Рис. 1. Концептосистема англомовного дискурсу модернізму

З рис. 1. видно, що ЛХН-концептами і ЛХТ-концептами англомовного модернізму є складного рівня абстракції. З одного боку це – ПОЕТИЧНІСТЬ, РИТОРИЧНІСТЬ і ТЕКСТУАЛЬНІСТЬ, а з іншого – СВІДОМІСТЬ / CONSCIOUSNESS, ВІДСТОРОНЕННЯ / DETACHMENT і ПЕРЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ / PERCEPTUALIZATION.

Домінантами автохтонних ЛХН-концептів буде їхня текстуальна реалізація через експериментальну техніку, створену літературним модернізмом: невласне-пряме мовлення, потік свідомості, внутрішні рефлексії, внутрішні монологи або діалоги, алюзії. Вони об'єктивуються стрижневими номінативними одиницями, що формують відповідні когнітивно-семантичні простори, або синтаксичні структури і характеризують художню особливість індивідуального стилю автора, яка переважає за частотністю вияву та функціональним значенням у творах цього напрямку.

Інваріантною ознакою концептосистеми модерністського дискурсу є її закритий характер, що робить її самодостатньою. Як така вона стала квінтесенцією модерністського світобачення, інструментом створення модерністської картини світу. Модерністські тексти як гідні представники свого рідного дискурсу вирізняються своєрідними, стабільними й відносно закритими концептосистемами, а

тому вони є досить проблемними у плані трансферу в інші культури. При цьому труднощі пов'язані не з самими текстами, а з їхніми концептами як ціннісними репрезентантами відповідного дискурсу. Тут з великою часткою ймовірності можна прогнозувати, що такого роду психологічні /лінгво-культурні поняття не будуть мати своїх однойменних чи однозначних відповідників в інших лінгвосистемах.

За нашими спостереженнями, англомовний модернізм оперує дискурсними стратегіями, які висувають на перший план проблеми, пов'язані з інтерпретацією людиною навколишнього світу. У модерністському світі усе відтворено через свідоме обдумування. Субсистема другого порядку складається з власне ЛХТ-концептів CONSCIOUSNESS, DETACHMENT, PERCEPTUALIZATION. Частка номінативних одиниць, які характеризують концепт CONSCIOUSNESS, становить 56% від одиниць, що формують, об'єктивують концепти PERCEPTUALIZATION (спостереження / перцептуалізації) 43% і DETACHMENT (відсторонення / деперсоналізації) 1,24%. Модерністському дискурсу властива й субсистема третього порядку. Вона утворюється як ментальними дериватами автохтонних концептів, так і концептами імпортованими з інших дискурсів. Йдеться про універсальність обстежених номінативних одиниць, якими ці концепти вербалізуються і які виступають ніби посередниками між словами та екстралінгвальною дійсністю.

На рівні синтактики художніх текстів це виявилось у зміщенні акцентів з дискурсних моделей наратора: *нарації, описів, міркування* (які взаємопов'язані з певними когнітивними структурами: *опис* із фреймом, *нарація* зі схемою, *аргументація/міркування* з планом [33, с. 88, 90]), на тексти, насичені експериментальною технікою викладу: потоком свідомості, внутрішніми рефлексіями, внутрішніми монологом / діалогом.

Триступенева концептосистема дискурсу модернізму є когнітивною матрицею модерністської картини світу з її екзистенційним ухилом, деміфологізованою культурою, акцентованою маргінальністю буття і героїзацією хаосу. Такі жорсткі субкультурні рамки призводять до того, що ця система є закритою.

Співвідношення і взаємодія семантичних фреймів дискурсу. Аналіз конкретних ЛХТ-концептів, спонукає до з'ясування методологічної основи концептуального аналізу. Вибір концептуального аналізу як дослідницького підходу до інтерпретації художнього тексту стикається з двозначністю, яка впливає з подвійного розуміння ключового терміну *концепт*. Для рамок цієї статті актуальним є той факт, що запропоновані трактування терміну „концепт” в лінгвістичному плані відображають дві фази одного і того ж психо-ментального феномена:

- початкова фаза, де відбувається формування слова і його значень;
- кінцева фаза, на якій слово, включене у художній контекст, стає ключем до розуміння літературно-художнього твору.

Отже, *концепт* – це складно-структурований феномен, багатомірне ментальне утворення у якому виокремлюються образно-перцептивна, понятійна (денотат) і ціннісна (валоративна) сторони [13, с. 64-72; 30, с. 55; 17, с. 224]. З одного боку, концептуальний аналіз є аналізом концептів, як існуючих в інтерсуб'єктивному світі культурно-ментально-мовних утворень, які структурують смисловий простір культури. З іншого, він виступає способом дослідження, який здійснюється за допомогою концептів. У такому випадку концепт є теоретичною одиницею, яка конструється для визначення зручності в осмисленні і систематизації матеріалу.

Діалектична взаємодія у структурі концепту загального, стереотипного змісту відповідає поняттю *значення слова* (галузь семантики). Вона теж відображає уявлення про предмет та індивідуальний смисл (галузь прагматики), який привноситься інтерпретатором внаслідок пропускання типового через призму суб'єктивного досвіду та оцінки. Утім це є необхідна умова для запуску культурного

механізму прирощування смислу. Адже здійснюючи аналіз концептів, окрім загальнокультурних смислових вузлів, свідомо або несвідомо будуть виявлятися суб'єктивні смислові акценти інтерпретатора. Суб'єктивність опису виявляється у відкритій формі (описі асоціацій, вражень) і в прихованій формі (вибудуванні ієрархії характеристик концепту, або приховуванні якоїсь сторони концепту наявної у колективній свідомості соціуму). Об'єктивний опис концепту неможливий адже потрібне врахування характеристик спостерігача при аналізі об'єкта, і герменевтичної методології, яка опирається на суб'єкт, в якому інтерпретатор і інтерпретуючий текст виступають рівнозадіяними сторонами у процесі тлумачення.

Окрім опозиції суб'єктивне \leftrightarrow інтерсуб'єктивне у структурі концепту наявна ще одна пара – ментальний зміст \leftrightarrow мовне вираження. Теза, яку стверджуємо відносно цієї кореляції, полягає у необов'язковій прив'язці змісту концепту до свого імені. Відсутність прямої відповідності виявляється у таких феноменах: під одним іменем можуть бути сконцентровані декілька ментальних змістів, або одне і може бути передано під різними іменами. Концепт як певне культурно-зумовлене знання про об'єкт, завжди буде глибшим, складнішим і стереоскопічнішим ніж мовне значення відповідного його імені.

Не дивлячись на відсутність однозначних взаємовідносин між ментальною мовою (внутрішнім лексиконом) і мовою вербальною, ми б не знали ані про існування думки, ані про існування смислу, якби не слово, якби не текст. Тобто важливою характеристикою концепту є те, що в ситуації відсутності у нього системної мовної номінації, він завжди може бути виражений, якщо не через одне ім'я, то через розгорнутий опис, жести, міміку [19]. Концептуальний аналіз буде складатися із зібрання, класифікації, і ранжування асоціативних фактів, сконцентрованих у культурі „конотаційних культурних значень, *культурею* (одиниць культурної інформації), які не належать до мовної семантики, а є знаннями про світ” (цит. за [20, с. 244]).

Проблема співвідношення концепту та словесного знака зумовлена синергетикою діяльності мовомислення. Лінгвокогнітивне розуміння механізму взаємодії концепту і слова ускладнене їхньої смисловою неоднозначністю – *conceptus* (ототожнення з поняттям) vs. *conceptum* (розумова структура). Поняття (*conceptus*) і концепт (*conceptum*), як елементи свідомості, є смисловим і конструктивним ядром будь-якого концептуального простору, мовної свідомості зокрема. Це виражається у тому, що вони замикають на собі усю систему смислових координат свідомості [35, с. 28-46] у її парадигматичних, синтагматичних і етнокультурних зв'язках.

Існує рівневий і польовий принцип структурування мовної свідомості. Рівнева модель відповідає уяві про механізм вербалізації концептів, який опирається на кодування і перекодування інформації з одного коду в інший. У цьому зв'язку заслуговує на увагу трирівнева модель мовної свідомості, в якій виокремлюємо: а) *лексико-семантичний код* (тезаурус); б) *граматичний код* (мовну компетенцію за Н. Хомським); в) *комунікативний код*. За польовим принципом у мовній свідомості є ядро і периферія. Якщо ядро становлять слова, які в асоціативно-вербальній мережі суб'єктивують базові концепти, то периферію – різного роду субконцепти [1, с. 92].

У різних когнітивно-комунікативних ситуаціях звертають на себе увагу декілька аспектів вербалізації концепту: *структурний* (становлення ієрархічних зв'язків між смисловими елементами концепта), *змістовний* (оперування не прямими означеннями рис і ознак відображуваного предмета чи феномена, а опосередкованими номінаціями), *референтний* (належність концепту до фрагмента пізнавальної дійсності) і *інтераційний* (творення нових смислових компонентів у процесі трансляції образів з однієї модальності в іншу) [1, с. 125]. Таким чином, концепт – з одного боку, вихідний пункт творення значенням мовного знака, а з іншої –

завершальний когнітивний етап смислового насичення номінативної одиниці. Як багатшарове ментальне утворення, що включає у свою структуру *образну, понятійну і символічну* складову, концепт проектує в семантичній структурі номінативної одиниці широкий спектр свого смислового змісту екстенціонального та інтенціонального характеру, про що задекларовано вище.

Ментальна субсистема третього порядку англомовного дискурсу модернізму конституюється номінативними одиницями, що актуалізуються у концепті CONSCIOUSNESS. Серед них домінують ті, які пов'язані з процесами мисленнєво-мовленнєвої діяльності у ХТ, скерованими на розкриття інтелектуальної гіпотези епістемологічної домінанти модернізму: *to think, mind, intellectual, to know, to understand, to wonder, to speak, to say, to communicate, to explain, to be conscious/aware of* тощо. Найтиповішими одиницями номінації концепту PERCEPTUALIZATION і концепту DETACHMENT є *to look, to see, to think, to feel* та *detachment, unknown, indifferent, to frighten, to escape* відповідно. Наведені лексичні одиниці периферійних когнітивних ознак ЛХТ-концептів лише частково позначають багатовимірність зв'язків в концептосистемі літературного модернізму.

Концепти являють собою поняття, занурені у культуру [13], через що вони близькі до них. На когнітивному рівні *поняття* й *концепти* виявляють низку загальних рис, адже вони є наслідком осмислення і концептуалізації реальності. Однак, на образно-аксіологічному, емоційному рівні концепти розходяться з поняттями і зближуються з *уявленнями*, як власне стереотипами (за Е. Рош) [36, с. 73-86], які прототипові за своєю природою. Уявлення є результатом уніфікації усіх представників класу з відмежуванням зайвого. Вони завжди включають в собі певні оцінки й конотації. Відтак подібні уявлення формують при аналізі літературних творів, що дозволяє вибудовувати ієрархію концептів, у вершині якої перебувають концепти літературного напрямку, які обумовлюють використання концептів художнього твору котрі за суттю є внутрішньотекстовими, властивими конкретному творові (або письменникові), передусім через специфіку висвітлюваної теми.

Це можуть бути також власне модерністські концепти та концепти, привнесені у текст з включенням інших текстів (міфів, легенд, казок). У фокусі уваги перебувають ЛХТ-концепти, котрі можна розглядати на рівні семантики об'єктивованої у фреймах, що експлікуються певними номінативними одиницями. Нижче наведено характерні базові ЛХТ-концепти модерністського дискурсу (CONSCIOUSNESS, PERCEPTUALIZATION, DETACHMENT) та номінативні одиниці фреймів цих концептів. Інтерпретуючи художню модерністську реальність, читач спостерігає очевидне відсторонення героїв від суспільства та дійсності і занурення у світ внутрішніх переживань, пошуків власного *ego*. На мовному рівні це досягається через специфічну палітру номінативних одиниць, що виявляється у розвінчуванні модерністських міфів, посиленні екзистенційної домінанти, в акцентуванні на маргінальному у різних його виявах та у зміні традиційної поетики. Водночас виокремлені номінативні одиниці зафіксовано в модусі персонажів і дискурсній зоні наратора, котрі так щільно з'єднуються, так змішуються і активно взаємодіють, що читач постійно перебуває в інтелектуальному напруженні. Фрейми концептів CONSCIOUSNESS, PERCEPTUALIZATION, DETACHMENT виглядатимуть так:

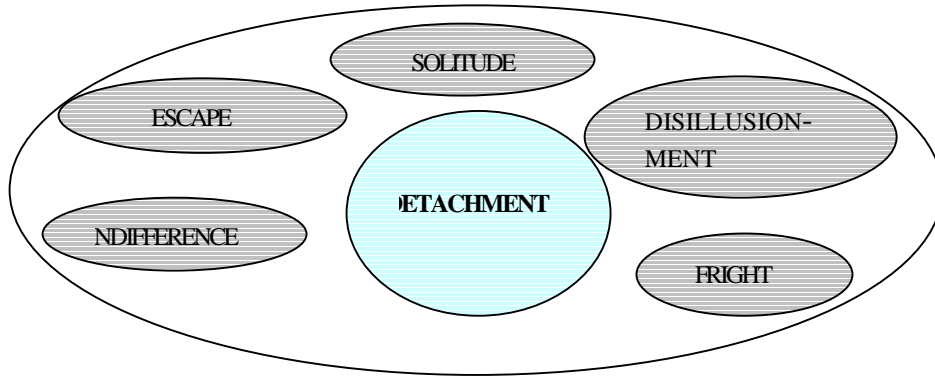

Рис. 2. Фрейм концепту DETACHMENT

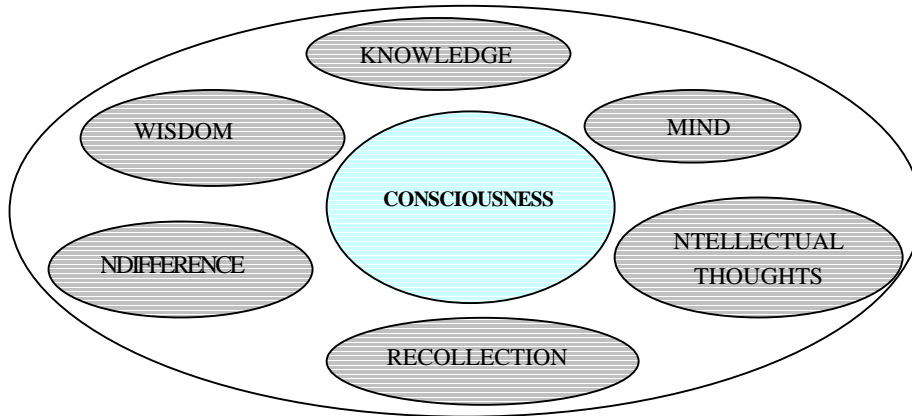

Рис. 3. Фрейм концепту CONSCIOUSNESS

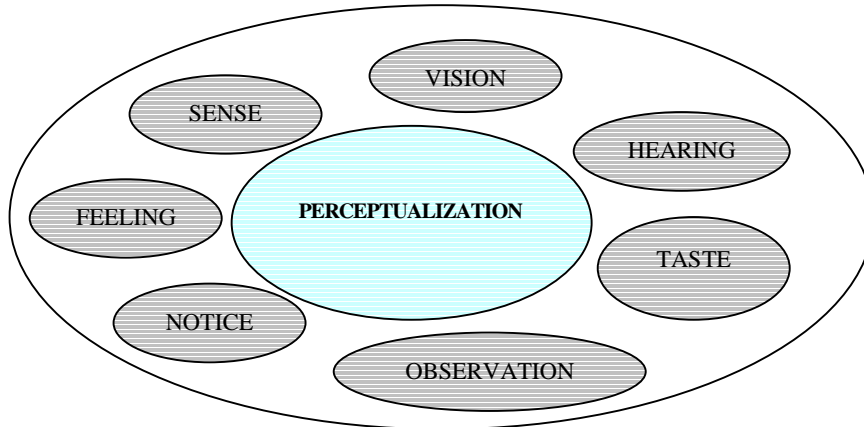

Рис. 4. Фрейм концепту PERCEPTUALIZATION

Слоти фреймів базових ЛХТ-концептів CONSCIOUSNESS, DETACHMENT, PERCEPTUALIZATION заповнюють найуживаніші, найхарактерніші номінативні одиниці дискурсу модернізму. З одного боку, можна говорити про загальножанрові концепти, які є ментальними репрезентантами схематизації композиції і архітекtonіки англomовних модерністських творів, а з іншого, – (вибудовуючи модель концепту на семантичному рівні та формуючи його вертикальну зв'язність) про універсальність обстежених номінативних одиниць (характерну для більшості англomовних письменників-модерністів: В. Вульф, Д.Х. Лоуренса, Дж. Джойса, Дж. Конрада та їхніх творів), якими ці концепти вербалізуються.

Існують різні типи, стилі та способи *розуміння* інформації закладеної у тексті, адже не має єдиного і гомогенного процесу інтерпретації. Якщо проєктувати модель розуміння текстової інформації, на думку Т. ван Дейка і В. Кинча, її треба орієнтувати не на *рівні*, а на *комплексність опису*: від розуміння слів → до розуміння складових частин речення → і складних речень, а згодом → до вищих структур → тексту. Тут маємо постійний зворотний зв'язок між одиницями різної складності: розуміння функції слова у реченні залежатиме від функціональної структури речення, включаючи синтаксичний та семантичний рівні. Тобто замість традиційної структурної моделі розуміння й творення тексту доцільніше оперувати *стратегічною моделлю* [28, с. 163]. Поняття *стратегія розуміння* пов'язують з когнітивною частиною мовленнєвої діяльності, з тією частиною фреймового утворення, де відбуваються ментальні операції, скеровані на вибір і фільтрацію семантико-змістовної інформації.

Уживання лінгвістичних знань відносять до тактичного компонента мовленнєвої діяльності. Відбувається роз'єднання *змістових* (денотативних і десигнативних) і *формальних* (вербально-синтагматичних) *рівнів* процесу творення мовлення. Але процес мовленнєвої діяльності тягнеться суцільно, його елементи взаємопов'язані та взаємообумовлені. Тобто, розв'язання проблеми кореляції стратегічних і тактичних компонентів мовленнєвої діяльності виходить з положення про неперервність перебігу мовомислення людини – суб'єкта мовлення. Стратегічні дії безперестанні, адже вони задіяні ще на первинних етапах творення мовлення (пропозиційно-десигнативні стратегії, планування комунікативного акту). Стратегія і тактика теж неподільні: якщо перша – взірець, план дій, то інша – спосіб реалізації цієї дії [9, с. 26-32]. Відтак мовленнєва тактика і мовленнєва стратегія – це сукупність мовленнєвих дій, до того ж мовленнєва стратегія і мовленнєва тактика взаємопов'язані як рід і вид.

Стратегічні моделі мови і мовного вживання у лінгвістиці ґрунтують на порівневій основі: синтактика, семантика, прагматика [31]. Одне з головних допущень когнітивної моделі полягає у тому, що для процесів творення і розуміння (інтерпретації) тексту характерна складна взаємодія інформації, що надходить з різних рівнів. Семантичну інтерпретацію не обов'язково здійснювати після завершення синтаксичного аналізу. Вона починається раніше на основі неповної інформації про поверхневі синтаксичні структури, а підчас синтаксичного аналізу використовується інформація семантичного й прагматичного рівнів [28, с. 163].

Лінгвістичний аналіз концептів передбачає вивчення мовних одиниць і комунікативних утворень, які позначають, виражають і описують концепти як ментальні, лінгвокогнітивні і лінгвокультурні феномени. У своїй сутності концепти являють собою концептосферу, яка допускає різні членування. Вони репрезентуються в мові одиницями, неоднорідними за структурою, через те їх можна вивчати не тільки цілісно, але й в різних варіантах (лексичному, фразеологічному, паремійному, текстовому та й в індивідуально-авторському). У цій статті увага фокусується на їхніх мовних і мовленнєвих виявах у текстовому й індивідуально-

авторському вимірах та ознаках номінативних одиниць, які є складовими концептосистеми модерністських творів в котрій кожна одиниця володіє набором потенційно можливих векторів асоціацій. Для прикладу наведемо характеристики номінативних одиниць концептів англомовної прози модернізму (табл. 1.).

Таблиця 1. Характеристики номінативних одиниць англомовної прози модернізму

Характеристики \ концепти	CONSCIOUS-NESS	PERCEPTUALIZATION	DETACHMENT
Середня кількість зустрічань слів відповідного концепту	586	1204	49
Стандартне відчислення кількості зустрічань слів	992	1504	49
Коефіцієнт варіації	0,59	0,80	1,01
Відсоткове відношення слів відповідного концепту у вибірці	56%	43%	1%
Відсоток погрішності дослідження	2,02%	1,71%	7,98%
Міра коливаний середньої частоти	6,04	10,21	2,01
Найуживаніші слова і % кореляції з іншими словами відповідного концепту	like, know, say, ask, love, talk, head (70% фрейму)	look, see, think, feel, eye, hear (90% фрейму)	unknown, escape, indifferent, aloof, frighten, solitary (92% фрейму)

Пояснення основних характеристик.

- Середня кількість зустрічань слів у відповідному концепті обчислюється так:

$$\text{(позначається } E(X), E(X) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i \text{):}$$

$$E(X) = \frac{\text{Сума кількості зустрічань всіх слів в одному фреймі}}{\text{Кількість слів у фреймі}}$$

- Стандартне відхилення кількості зустрічань всіх слів обчислюється як корінь

з дисперсії (позначається σ , $\sigma = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - E(X))^2}$ або по-іншому

$\sigma = \sqrt{E(X^2) - (E(X))^2}$). Цей показник використовується як міра мінливості змінної. Що більше стандартне відхилення, то більше розкидані змінні відносно середнього значення.

- Коефіцієнт варіації (позначається CV) обчислюється як відношення середнього значення до значення стандартного відхилення. Тобто $CV = \frac{E(X)}{\sigma}$.

Що вище значення коефіцієнта варіації, то стабільнішою є змінна. Ми використовували коефіцієнт варіації для порівняння стабільності двох вибірок.

- Відсоток похибки $\varepsilon = \frac{K}{\sqrt{n}} \cdot \frac{1}{CV}$, де K – константа, яка визначає довірчу

ймовірність. Відсоток неточності дослідження залежно від значення K показує, яка похибка є при обчисленні середнього значення. Як правило, вибирають $K = 1,96$, що відповідає 95% рівню довіри. Тобто, якщо $\varepsilon = 2,02\%$ то це означає, що з імовірністю 95% можна стверджувати, що середнє значення $E(X)$ обчислено з відносною похибкою 2,02%.

- Міра коливань середньої величини обчислюється як $\frac{\sigma}{\sqrt{n}}$ і виражає оцінку

можливих коливань середньої величини в генеральній сукупності. В цьому випадку такі можливі зміни можемо вважати статистично неістотними.

За межами проаналізованих трьох концентричних кіл існують зони концептів, які можна подати до преференцій ідіолекту різних письменників (*зона ідіолекту*). Аналіз творів показав, що письменники-модерністи, зображаючи дійсність, зазвичай дотримуються нейтрального вибору номінативних одиниць. Втім, їхня індіферентність начебто критикує усталену модерністську модель, яка співпадає із запереченням соціального зобов'язання і властива модерністським текстам (*зона соціолекту*). Однак, існує причинна залежність між обсягом фрагментарного спостереження персонажами, з одного боку, та квазііндіферентністю, коли вони уникають будь-якої соціальної зобов'язаності, – з іншого.

Наші зауваження є далекими до вичерпних і лише частково характеризують модерністський когнітивно-семантичний простір. Треба зауважити, що ми обмежуємо себе тільки денотативними взаємозв'язками номінативних одиниць. Адже їхня конотація, яка є наслідком нашого знання текстового контексту, в якому вона має місце, і частково наші знання інших контекстів, у яких вони зустрічалися раніше, піддаються кодифікації лише після аналізу попередніх контекстів. Через те навряд чи можливо сконструювати конотативний код модернізму. В індивідуальних текстах конотації конкретних номінативних одиниць, обумовлених текстовим контекстом, є вельми важливою. Для прикладу, моменти раптового усвідомлення в романі *“To the Lighthouse”* В. Вульф набувають конотації „важливості”. Роман складається з трьох частин. Місце дії першої (*“The Window”*) – будинок професора Ремзі на острові. Друга частина (*“Time Passes”*) є інтерлюдією між першою і третьою. Вона коротка і складається з імпресіоністських замальовок, які передають ті зміни, які сталися в сім'ї Ремзі за 10 років. Третя частина (*“The Lighthouse”*) знову переносить нас в будинок на острові. Це підтверджує ієрархічну структуру модерністського когнітивно-семантичного простору з концептом AWARENESS (усвідомлення) у самому центрі: *“Of such moments, she thought, the thing is made that endures”* [37, с. 158]. У модерністському соціолекті концепти AWARENESS (усвідомлення) або CONSCIOUSNESS (свідомості) покладені в основу психологізованого модерністського дискурсу (і попри його зумисне утруднену форму) набувають конотації важливий (*significant*) і стають домінуючими у когнітивно-семантичному просторі модерністського твору.

У зв'язку із викладеним, можемо зробити пояснення чому в романі *“To the Lighthouse”* В. Вульф нотує смерть Пру та Ендрю Ремзі, дочки та сина пані Ремзі у рамках, наче це не важливі деталі нарації: *“[Prue Ramsey died that summer in some illness connected with childbirth, which was indeed a tragedy, people said, everything, they said, had promised so well]”* [37, с. 197]. А також: *“[A shell exploded. Twenty or thirty young men were blown up in France, among them Andrew Ramsay, whose death,*

mercifully, was instantaneous]" [37, с. 199]. Для В. Вульф, те, що важливо не є подіями, а лише різними шляхами їхнього пізнання. Навіть смерть головної героїні, пані Ремзі, повідомляється випадково і знову ж таки в рамках: "[*Mr. Ramsay, stumbling along a passage one dark morning, stretched his arms out, but Mrs. Ramsay having died rather suddenly the night before, his arms, though stretched out, remained empty]*" [37, с. 192]. У модерністському світі В. Вульф, усе: родина, суспільство, добро і зло мають цілком відмітне, глибоко психологічне пояснення, створене шляхом внутрішнього переживання на ґрунті постійних спостережень і міркувань.

Отже, англomовну модерністську прозу слід вивчати з ухилом когнітивного підходу, що надає перевагу гіпотетичним припущенням над догматичними думками, ставлячи під сумнів будь-який фіксований зв'язок між людиною та її соціальним і матеріальним оточенням, відкидаючи навіть низку фактів психологічного або лінгвістичного детермінізму. Модерністська семантика зазвичай центрується на найбільш фундаментальних з усіх дієслів інтелекту: *to think, to know* та описується переважно (внутрішньотекстових), аллохтонних ЛХТ-концептів: CONSCIOUSNESS, PERCEPTUALIZATION, DETACHMENT мотивованих імпульсом тривоги проти заплутувань у тенетах залежностей, що обмежують роботу вільної думки. Вектор незрозумілого в англomовних модерністських творах свідчить на користь впевненої позиції автора-письменника. Персонажі-інтелектуали, які звикли шукати ускладнене в складному, не мовчать, утім нічого не можуть сказати напевно. Весь їхній дискурс залежить від точки зору обраної аналітиком. Зовнішня структура англomовного дискурсу модернізму є складною і типовою хіба що для постмодерністських текстів. Утім це тема окремого змістовного аналізу.

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики : [монография] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Проблемы вербализации концепта : теорет. исслед. / Н. Ф. Алефиренко. – Волгоград : Перемена, 2003. – 96 с.
3. Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – 512 с.
4. Аскольдов С. А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории ... Антология / Под. ред. В. П. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 265-279.
5. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. /А.П. Бабушкин – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996.– 103 с.
6. Бабушкин Анатолий Павлович. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика: диссертация ... доктора филологических наук : 10.02.19. – Воронеж, 1997. – 330 с.
7. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М. : Худ. л-ра, 1975. – 504 с.
8. Беляевская Е. Г. Когнитивные основания изучения семантики слова // Структуры представления знаний в языке / Е. Г. Беляевская – М. : РАН, 1994. – С. 87-110.
9. Бехта І. А. Стратегії інтерпретації оповідного дискурсу / І. А. Бехта // Вісник Сумського держ. ун-ту. Серія «Філологічні науки». – 2004. – № 3 (62) – С. 26-32.
10. Белехова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : [монографія] / Л. І. Белехова. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с.
11. Болдырев Н.Н. Концепт и значение слова//Методологические проблемы когнитивной лингвистики:/Под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2001. – С. 25-36.
12. Болотнова Н.С. Об изучении ассоциативно-смысловых полей слов в художественном тексте // Русистика: Лингвистическая парадигма конца XX века: Сб. статей в честь профессора С. Г. Ильенко. – СПб., 1998. – С. 242-247.
13. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филол. науки. – 2001. – № 1. –

- С. 64-72. 14. Демьянков В. З. Понятие и концепт в художественной литературе и в научном языке / В. З. Демьянков. – Вопросы филологии. – М., 2001. – № 1. – С. 35-47. 15. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): [монографія] / В. Л. Іващенко. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с. 16. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : [монографія] / О. М. Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с. 17. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК Гнозис, 2004. – 390 с. 18. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Филологический ф-т МГУ, 1996. – 245 с. 19. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика : язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с. 20. Куайн У. ван О. Слово и объект / У. ван О. Куайн ; [пер. с англ. А. З. Черняк, Т. А. Дмитриев]. – М. : Логос ; Праксис, 2000. – 386 с. 21. Кубрякова Е. С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова «память» / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка : культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – № 4. – С. 89-93. 22. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: введение / Дж. Лайонз ; [пер. с англ. В. В. Морозова и И. Б. Шатуновского ; под общ. ред. И. Б. Шатуновского]. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 400 с. 23. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике : лингвистическая семантика. – М.: Прогресс, 1981. – Вып. 10. – С. 350-368. 24. Миллер Л.В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория // Мир русского слова. – 2000. – №4. – С. 39-45. 25. Миллер Людмила Владимировна. Лингвокогнитивные механизмы формирования художественной картины мира (На материале русской литературы) : Дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 : СПб., 2004. – 303 с. 26. Морозова О. І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10. 02. 04 «Германські мови» / О. І. Морозова. – К., 2008. – 32 с. 27. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец 10.02.04 «Германські мови» / В. Г. Ніконова. – К., 2008. – 36 с. 28. Новое в зарубежной лингвистике : когнитивные аспекты языка / [под ред. В. В. Петрова, В. И. Герасимова]. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. XXIII. – 314 с. 29. Павиленис Р. И. Проблемы смысла : современный логико-философский анализ языка / Р. И. Павиленис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с. 30. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики: [монографія] / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с. 31. Семиотика : [антология / сост. Ю. С. Степанов]. – [изд. 2-е, испр. и доп]. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 702 с. 32. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е.И. Шейгал. – М. : ИТДГК Гнозис, 2004. – 326 с. 33. Beaugrande R.-A. de, Dressler W. Introduction to Text Linguistics. – L. & N. Y.: Longman, 1981. – 269 p. 34. Bierwisch M. Formal and Lexical Semantics // Proc. of the XIIIth International Congress of Linguistics. – Tokyo, 1983. – P. 122-136. 35. Palmar A. The Construction of Fictional Minds / Narrative. – The Ohio State University. – 2002. – Vol. 10. – № 1. – P. 28-46. 36. Rosch E. Prototype Classification and Logical Classification: The Two Systems // Ed. by E. Scholnick / New Trends in Cognitive Representation: Challenges to Piaget's Theory. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1983. – P. 73-86. 37. Woolf V. To the Lighthouse. – L.: Penguin Books, 1996. – 306 p.

КОНЦЕПТОСИСТЕМА АНГЛОЯЗЫЧНОГО ДИСКУРСА МОДЕРНИЗМА**Иван Бехта***Львовский национальный университет имени Ивана Франко*

Художественный текст – сложный и многоаспектный объект филологического анализа, предоставляющий возможность плюрально подходить к его толкованию. Новые импульсы в филологическом изучении художественного текста (ХТ) связаны с развитием нарративного и когнитивного направлений в современном гуманитарном знании, которые дают возможность исследовать отображенную в ХТ индивидуальную картину мира автора-демиурга сквозь призму художественно-эстетических концептов по меньшей мере двух релевантных типов: концептов литературно-художественного направления (ЛХН-концепты), концептов литературно-художественного произведения (ЛХП-концепты), в ее связях с широким культурным контекстом. В статье сделана попытка проанализировать концептосистему англоязычного дискурса модернизма в свете новейших разработок в области нарративной и когнитивной поэтики.

Ключевые слова: концептосистема, художественный концепт, концепт литературно-художественного направления (ЛХН-концепт), концепт литературно-художественного произведения (ЛХП-концепт), англоязычный модернизм.

THE CONCEPTUAL SYSTEM OF THE ENGLISH DISCOURSE OF MODERNISM**Ivan Bekhta***Ivan Franko National University in Lviv*

Fictional text as a very complicated object of philological analysis provides the plurality of approaches to its interpretation. New impulses in the philological study of the fictional text are closely interconnected with the development of narrative and cognitive trends in the contemporary linguistic studies. This accounts for a possibility of the linguistic research of the individual fictional world created by the author through the plane of fictional and aesthetic concepts of two relevant types: concepts of a literary trend and concepts of a literary work. All the studies that deal with the fictional text analysis are carried out in close connection with the wide cultural context. The article itself concerns the analysis of the conceptual system of the English discourse of modernism in the light of contemporary studies in the fields of narrative and cognitive poetics.

Key words: conceptual system, fictional concept, concept of a literary trend, concept of a literary work, English modernism.

Стаття надійшла до редколегії
26.01.2009 р.

Статтю прийнято до друку
29.04.2009 р.